

ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНІЗМИ БІБЛІЙНИХ ПЕРЕКЛАДІВ П. КУЛІША У СЛОВНИКУ Б. ГРІНЧЕНКА

У статті проаналізовано ілюстративні контексти з оригінальної та перекладної спадщини П. Куліша, що наводяться у Словнику Грінченка до церковнослов'янізмів, уживаних в українських перекладах книг Святого Письма П. Куліша – І. Пулюя. Особливо розглянуто проблему наступності представлення Кулішевого мовного досвіду в подальшій українській лексикографії.

Ключові слова: церковнослов'янізми, П. Куліш, Словник Грінченка.

Розвиток української лексикографії й лінгвістики завжди був зумовлений актуальною політичною ситуацією в Україні. Саме тому (з об'єктивних на те причин) до списку джерел 11-томного „Словника української мови” (1970–1980) не входять біблійні переклади та переспіви П. Куліша, а оригінальна творчість письменника представлена, головним чином, романом „Чорна рада”. Лексеми ж з його перекладів книг Святого Письма та оригінальних творів ілюструються контекстами з творів інших письменників, часто – зі значно пізнішого періоду від того, у який працював П. Куліш [3, с. 15].

Порівняння ілюстративних контекстів у Словнику української мови та Словнику Грінченка характерними для мови творів П. Куліша лексемам, використання яких активізував у своїх перекладах М. Лукаш, наведено в одному з досліджень О. Федунівич-Швед [4]. Такими прикладами є слова *безрозумний, блават, благодистія, волосяниця, збагнітувати, косми, обмислити, осмеркнути, чепуру*, ілюстративні матеріали до яких Словник української мови наводить через посилання на Словник Грінченка або ж на твори Ганни Барвінок, проте без згадки прізвища самого П. Куліша [4, с. 300].

В. Жайворонок вважає, що „словник – це не лише те, що народ знає про світ, але й те, що він знає про самого себе, зокрема як він усвідомлює, з одного боку, себе у слові, а з другого, – яким бачить свій внесок у світову культуру”. На думку вченого, рівень сьогоденної цивілізації, доступність загальнолюдських культурних надбань аж ніяк не применшує ролі і значення глибинних культурних шарів кожного народу зокрема. Навпаки, порозумітися можна, лише добре знаючи і поважаючи не тільки мову того чи того народу, а й ту чи іншу етнокультуру, відбиту передусім у слові [2, с. 204].

Уже наприкінці ХХ ст. українська лексикографія розвивається без національних обмежень і стає більш різноманітною, намагаючись задо-

вольняти потреби суспільного життя.

Упродовж другої половини ХХ ст. теоретичним питанням вітчизняної лексикографії присвятили свої монографії, критичні огляди, окремі статті такі вчені, як І. А. Ващенко, І. Р. Вихованець, П. Ю. Гриценко, Ю. О. Карпенко, Є. А. Карпіловська, Н. М. Неровня, М. М. Пещак, Л. М. Полюга, Ю. Ф. Прадід, Л. О. Ставицька, Н. В. Хобзей та ін.

Мега статті – проаналізувати ілюстративні контексти з оригінальної та перекладної спадщини П. Куліша, які у Словнику Грінченка до церковнослов'янізмів, уживаних в українських перекладах книг Святого Письма П. Куліша – І. Пулюя, зауваживши при цьому проблему наступності в подальшій українській лексикографії.

До списку джерел, які використано під час укладання „Словаря української мови” за редакцією Б. Грінченка, входять окремі зразки перекладацької практики П. Куліша, зокрема: *Святе Письмо Нового Завіту* в перекладі П. Куліша та І. Пулюя (Львів, 1880), переспів Павла Ратая (псевдонім П. Куліша) „*Книги Іова*” (Львів, 1869), а також перші п'ять книг *Святого Письма Старого Завіту (Г'ятникнижжя Мойсея)* і *Новий Завіт* у перекладі П. Куліша (Львів, 1869), що засвідчує факт збагачення засобів літературної мови лексикою церковнослов'янського походження й закріплення її в українській лексикографії початку ХХ ст. Варто підкреслити й те, що до переліку джерел Б. Грінченко залучив й оригінальні твори П. Куліша, друковані в 1857–1901 рр., підкресливши, що в мові цього письменника дуже вдало поєднано суто народний матеріал із матеріалами старої книжної мови [с. XXVI]. Підтвердженням цього є засвоєння церковнослов'янізмів у складі образних зворотів, ілюстрованих у словнику прикладами з народнорозмовного мовлення, напр.: *Бога взивай, а руки прикладай; Господи вишній, чи я в тебе лишній; Полов'яний хліб не голод, а пачосня сорочка не нагота; Наперед невода рибою не хвались; Щастя му з рук вилетіло, як птиця із сіті; Утри мої смажні уста, а сахарні і сам утру; Млин – чесна храмина* та ін. Саме ці прислів'я та приказки зі збірки М. Номиса представлено в Словнику Грінченка. Контексти зі збірки М. Номиса наведено до таких церковнослов'янізмів: *взивати, вишній, нагота, невод, сіль, смирятися, уста, храмина, хранити*.

Контекстами з Псалтиря у „Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка підтверджуються слова *принос, розпросторити*,

употужнити, употужнитися; з „Книги Іова” – *значний, повня, повнява*; з Євангелія – *потуга, потужний, проводир, свідкування*; з оригінальних художніх творів – *гетьманонько, держава, жакувати, зверхник, луп, потужний, свідкувати*, зокрема з роману „Чорна рада”: *блатат, жакувати, займанщина, кармазин, кепкувати, кіш, користь, отамання, погодити, старшинування*. На жаль, у подальшій українській лексикографії ця практика не набула розвитку. В 11 томному „Словнику української мови” творча спадщина П. Куліша представлена головним чином лексикою роману „Чорна рада” (*комонник, оманювати, отаманя, погибель, чигати*).

В цілому варто зауважити, що до реєстру Словника Грінченка входить чимало слів, які ілюструються контекстами з оригінальних творів та перекладацької практики П. Куліша. Так, на 100 сторінок третього тому Словника Грінченка ілюстрації з Кулішевих творів подано до 139 слів, напр.: *огнедихатий, огнистий, огнекрилатий, одвір, одліч, одномовець, одностайність, одностайно, оджахнути, відміщення, відрадоці, відрадість, одсіч, окличник, окуп, омрак, опір, орудник, основина, осолода, олжа, осяйний, очужілий, ощада, палання, пензльований, перворідень, перевага, пересуд, перекинець* та ін. Як бачимо, письменник широко використовував церковнослов’янські, давні українські слова, окремі граматичні форми з метою збереження традиції. Куліш високо цінував попередні (тобто до І. Котляревського) етапи розвитку української літературної мови. Не раз підкреслював високу вартість літописів, писаних давньою українською книжною мовою. Не меншу вартість вбачав і в усній народній мові.

У Словнику Грінченка церковнослов’янське *уста* (стсл. *q̄ṣṣa*) – „губи, рот” (Белей, с. 286) ілюструється контекстами з Євангелія від Марка в перекладі П. Куліша – І. Пулюя (*Сей народ устами мене шанує*) та з фольклорних записів М. Номиса (*Утри мої смажнії уста, а сахарнії і сам утру*) (Сл. Гр., 4, с. 358). Цей іменник належить до активно використовуваних у перекладі різних біблійних книг: *І він буде речником твоїм до людей, і він тобі буде устами, ти ж йому будеш Богом* (2 М 4: 16); *Господь заціпить усі уста льстиві; язик великорічивий* (Пс 12: 3); *Щоб заховав собі розсудок, та щоб уста твої хоронили розум. Не слухай хитроців жєницини* (Пр 5: 2); *Я бо людина з нечистими устами, й живу між людьми з нечистими губами, – а се ж очі мої бачили Господа сил небесних!* (Іс 6: 5).

Контекстом із Кулішевого перекладу Євангелія від Матвія представлено ще один часто вживаний іменник церковнослов’янського походжен-

ня *овоц* (стсл. *îâṣṣôṣ*): *Принесіть же овоц, достойний покаєння* (Сл. Гр., 3, с. 34). У тексті біблійного перекладу Псалтиря та Книги пророка Ісаї цей церковнослов’янськ має значення „плід дерева, рослини”: *Засівають поля, насаджують виноградники, котрі видають овочі і плоди* (Пс 107: 37); *В той день явиться пагонець господній в красоті і честі, і овоц землі – в величності й славі* (Іс 4: 2). Цікаво, що це слово в значенні „фрукти, плоди” відоме й у польській мові (*owoc*) (Фасмер, 3, с. 115).

В українському перекладі Книги пророка Ісаї віддієслівний іменник *обув* – „взуття” (від стсл. *îâṣṣòè* – „взути, взувати” (ЕСУМ, 1, с. 367–368) вжито у формі жіночого роду: *Й не розірветься ремінь ув обуві в його* (Іс 5: 27), тоді як Словник Грінченка фіксує це слово як іменник середнього роду *обув’я* й ілюструється контекстом із Кулішевого перекладу Євангелія від Матвія: *Не достоєн я розв’язати ремінь обув’я його* (Сл. Гр., 3, с. 30). Цікавим є той факт, що у Словнику Фасмера наводяться польські відповідники цього іменника як у формі чоловічого, так і середнього родів – *obuw, obuwie* (Фасмер, 3, с. 108).

У біблійному контексті церковнослов’янське *помазаник* (стсл. *ṣṣîâṣṣâṣṣîâṣṣèèè*) – калька з грецької мови, пов’язана з дієсловом-грецизмом, що в перекладі означає „мазати, виконувати обряд помазання” (ЕСУМ, 4, с. 507–508), вжито зі значенням „помазанець, помазаний на царювання”: *Так говорить Господь до помазаника свого Кира* (Іс 45: 1). Варто звернути увагу на той факт, що до реєстрової частини Словника Грінченка входить його словотвірний варіант *помазанець* (рос. „помазанник”), який ілюструється контекстом із Кулішевого перекладу Псалтиря: *На Господа вони забунтували, помазанцем його погордували* (Сл. Гр., 3, с. 292).

Контекстом із українського перекладу Псалтиря ілюструється й лексема *грабитель* (стсл. *ṣṣṣṣâṣṣèṣṣèèè* – „грабувати”; Фасмер, 1, с. 449) – „той, хто грабує”: *Бо неправедним достатком хвалиться грабитель* (Сл. Гр., 1, с. 320). Інший контекст з цим словом маємо в Пулюєвому перекладі Псалтиря: *Всі кості мої скажуть: Господи! Хто рівня тобі? Тобі, що вирятував бідного від того, хто сильніший як він; мізерного і бідолашного від грабителя його!* (Пс 35: 10).

Одним із частовживаних у перекладах біблійних книг є іменник *манна* (стсл. *îâṣṣ(ú)îâ*) – „їжа, що, за біблійною легендою, падала з неба під час мандрів євреїв у пустелі” (ЕСУМ, 3, с. 384–385): *Годував тебе в степу манною, що її не знали батьки твої, про те, щоб упокорити тебе, і про те, щоб випробувати тебе, щоб добро чинити тобі в будучині твоїй* (5 М 8: 16). В ЕСУМ

зазначено, що це слово запозичене в українську мову з грецької через посередництво старослов'янської. Важливо підкреслити, що ілюстративним матеріалом для значення цього слова в Словнику Грінченка наведено контекст Псалтиря: *І манна на народ посипалася градом* (Сл. Гр., 2, с. 404).

Лексему церковнослов'янського походження **тук** (**тукъ**: тлистусть (ЛБ, с. 134) – *заст.* „жир, сало” (СУМ, X, с. 314) Словник Грінченка наводить за контекстом із Псалтиря: *Туком уста їх захрясли* (Сл. Гр., 4, с. 293). Показовим є те, що в українському перекладі Святого Письма: *Ассер у житті розкішнім їсти ме хліб з туком, ласоці царські усім він вистачати буде* (1 М 49: 20) поряд із твірним іменником уживаються спільнокореневі дієслова **потучнити** та **стучнити** із синонімічним лексичним значенням „вкритися, просякнути жиром”: *Меч Господень пересякне кров'ю, потучніє від жиру, од крові з баранів та козлів, від їх почнього туку* (Іс 34: 6); *Буйволи впадуть з ними, телята з волами, земля впенься їх кровю, й порох від тука стучніє* (Іс 34: 7).

Ще одним прикладом, що у Словнику Грінченка ілюструється контекстом із перекладу Псалтиря П. Куліша є дієслово **роджати** – *рос.* „рождать”: *І роджає беззаконня на громадське безголов'я* (Сл. Гр., 4, с. 27). Вартим окремої уваги, на наш погляд, є той факт, що в Кулішовому перекладі Біблії у цьому дієслові південнослов'янське звукосполучення **жд** (**рождати**) замінене типовим для української мови **дж**: **роджати** – „народжувати” (СУМ, VIII, с. 593): *Мучившиш роджати мей діти, а до мужа твого поривати ме тебе, він же панувати ме над тобою* (1 М 3: 15), проте загалом морфологічна форма залишається церковнослов'янською (*стсл.* **đĭæĭ@**; Фасмер, 3, с. 492).

Іменник **защита** – „захист” у Словнику Грінченка ілюструється контекстом із Кулішового перекладу Псалтиря: *Дізнала Божої зашити* (Сл. Гр., 2, с. 119), тоді як у біблійному перекладі маємо: *Він тільки моя скеля, моя защита, моя висока твердиня; не захитаюсь ні трохи* (Пс 62: 2), що належить І. Пулюєві. Це свідчить про спільні засади перекладачів щодо вибору й залучення у текст біблійного перекладу одиниць старослов'янської лексичної спадщини, адже це слово належить до віддієслівних утворень (**защитить** > **защита**), яке, в свою чергу, утворилося від *стсл.* **ǫđǫđ** (Фасмер, 2, с. 84; 4, с. 508). Ще одним прикладом послідовності П. Куліша та І. Пулюя у виборі лексем церковнослов'янського походження є слово **щедрити** – „бути щедрим”: *Благословен Господь! День в день щедрить нам Бог нашого спасення* (Пс 68: 19), що у Словнику Грінченка ілюструється матеріалом із Кулішового перекладу Псалтиря, який наводиться для

дієслова **щедрити** – *рос.* „щедро давать”: *Візьме грішний та й не верне, праведний дає і щедрить* (Сл. Гр., 4, с. 523). Дослідники припускають, що це слово утворилося від *стсл.* **ǫđǫđǫđ** – „щедрий” (Фасмер, 4, с. 499); порівн. у „Лексиконі...” П. Беринди: **тедру**, **итедру#**: **злитовиуос#**, **милосердье чиню**, **гойне даю**; **тедръ**, **ый**: **тодробливый**, **литостивый**, **гойне дающий**; **тедрота**, **мл(с)рдіе**: **тедробливо(сть)**, **гойность**, **злитованье** (ЛБ, с. 159).

І в Кулішовому перекладі Псалтиря: *Кого Бог благословляє, унаслідує той землю* (Сл. Гр., 4, с. 340), і в Пулюєвому перекладі: *Бо благословенні його унаслідують землю, а прокляті його будуть винищені* (Пс 37: 22) вживається дієслово **унаслідувати** – „отримати у спадок”.

Церковнослов'янське **жезло** (*стсл.* **ǣŭçęú**) – „палиця” (ЕСУМ, 2, с. 192) у біблійному контексті вжито у переносно-символічному значенні: *Пожалйтесь його, всі його сусіди, й усі, що знаєте імя його, заголосіте: Як се зломилось жезло сили, палиця слави!* (Єр 48: 17). Словник Грінченка фіксує слово у властивій йому формі чоловічого роду, ілюструючи Кулішовим переспівом Книги Іова: *Божий жезол минає окаяних* (Сл. Гр., 1, с. 478). До реєстрової частини „Словника української мови” це слово також входить як іменник чоловічого роду, проте з тлумаченням, у якому спеціально не вказано на співвіднесеність цього предмета з Божою силою, порівн. **жезол** – „особливої форми паличка, що служить символом влади, високого становища та ін.” (СУМ, II, с. 518).

Слова **праведність** – „добродесність, дотримання Божих заповідей”, **безумство** – „божевілля”, **лукавство** – „лукавість; неправдивість” Словник Грінченка також ілюструє контекстами із Кулішового переспіву Книги Іова: *Доки ти будеш держатись праведности* (Сл. Гр., 3, с. 399); *Не покараю я вас за безумство ваше* (Сл. Гр., 1, с. 47); *В моїх словах не знайдете лукавства* (Сл. Гр., 2, с. 381). В українському перекладі біблійних книг маємо: *І буде се праведність наша, як сповняти мемо всі ці заповіді перед Господом, Богом нашим, так як він заповідав* (5 М 6: 25); *Коли ти, загнавшиш в лютості, зробив безумство коли, та знов замислив недобре, то затули уста рукою* (Пр 30: 31); *Лукавство уст і зрадливість язика держи оддалік від себе* (Пр 4: 24). Вартим окремої уваги, на наш погляд, є той факт, що іменники **безумство** – „неразуміє, глупість, безуміє” і **лукавство** – „лукавство, коварство” входять до реєстрової частини Словника зі стильовими позначками *рос.*, чим підтверджено їх церковнослов'янське походження.

З посиланням на контексти з Кулішевих перекладних творів: *По морю простий путь верстають судна* (Псалтир); *Зібралися полки його на мене, верстаючи дорогу* (Книга Іова) у Словнику Грінченка наводиться дієслово **верстати** – рос. „держать путь” у сполученні з іменниками *путь, дорога* (Сл. Гр., 1, с. 138). Аналогічний приклад використання спостерігаємо і в українському біблійному перекладі: *І рече: Оце ж панове, зверніть у домівку раба вашого та спочиньте і ноги помийте, а як обутріє, верстати мете путь свою* (1 М 19: 2). Дослідники доводять, що дієслово **верстати** (стсл. *âđıŋđàđè*) – „прямувати, простувати” походить від іменника **верства** – „міра довжини; прошарок” (ЕСУМ, 1, с. 357).

Віддієслівний іменник **виталище** – „житло”: *Сим робом будете ви держати синів Ізрайлевих оддалеки від їх нечистоти, щоб не вмирати їм у нечистоті своїй, опоганюючи виталище моє, що посеред них* (3 М 15: 31) входить до реєстру Словника Грінченка у значенні рос. „місто перебування” й ілюструється словосполученням **виталище душі** з драматичної трилогії „Цар Наливай” П. Куліша (Сл. Гр., 1, с. 191). Системність збереження і відтворення значення „жити” підкріплюється церковнослов’янським **в и т а т и** (стсл. *âèđàđè*) – первісно означало „жити; відвідати; поселитися” (ЕСУМ, 1, с. 383), що у тексті Святого Письма вжито зі значенням „перебувати, бути, жити”: *І спорудять мені вони съвятиню, щоб мені можна було витати серед них* (2 М 25: 8). До реєстру ж Словника Грінченка дієслово **витати** входить зі значенням, співвідносним зі значенням дієслова російської мови „носитися”, що підтверджено лише одним контекстом – із творів Т. Шевченка: *Нехай душі козацькї в Україні витають* (Сл. Гр., 1, с. 191), проте, гадаємо, в цьому випадку значення дієслова **витати** в українській мові подане неточно, до того ж – і контекст не цілком підтверджує значення, вказане Б. Грінченком. Адже *Нехай душі козацькї в Україні витають* може бути прочитане і як „Нехай душі козацькї в Україні живуть, навідуються, оселяться”, як це випливає зі значення стсл. *âèđàđè* „жити; відвідати; поселитися”. Саме це значення відтворювалося в першій половині ХІХ ст. не лише в мові Т. Шевченка, а й у мові українських поетів-романтиків. „Словник української мови” маркує дієслово **витати** як *книжне* і наводить на першому місці його *застаріле* значення „перебувати, бути присутнім, жити де-небудь”: *Рано спати клала [мати дочку]... І всю ніченьку над нею витала, не спала* (Т. Шевченко); *Повій, вітре, повій, буйний, Повій з того краю, Де живе мєє серденько – Де милий витає* (Л. Боровиковський).

Такі факти свідчать як про безпосередність, так і про органічність засвоєння церковнослов’янським в українську мову, адже слово прижилося не лише в книжному стилі, а й у поезії, створеній за народнопісенними зразками.

Значення „літати, ширяти”, „переноситися в думках до іншого місця” (у фразеологізмі **вита-ти думкою (думками)**) розвинулися в семантичній структурі дієслова **витати** пізніше й, вірогідно, не без впливу значення цього церковнослов’янським в російській мові. Так, в „Словаре современного русского литературного языка” дієслово рос. **вита́ть** має значення: 1. рос. „пребывать, находится”; // **вита́ть в облаках** – „забывать о действительности, быть непрактичным, неделовым мечтателем”; 2. рос. *устар.* „жить, обитать где-либо” (ССРЛЯ, 2, с. 395; контексти з творів І. Тургенєва, М. Карамзіна). Ця ж словникова стаття наводить ряд спільнокоренових лексем із „Лексикону...” Ф. Полікарпова 1704 р., зокрема: **витаю, витатель, виталиме, виталница, виталн#, витаніє, виталній**.

На підставі викладених спостережень можна стверджувати, що низка церковнослов’янських, в зокрема й грецизмів, засвоєних через посередництво церковнослов’янської мови, входить до реєстру Словника Грінченка з посиланням на ілюстративні контексти з Кулішевих перекладів біблійних книг: **верстати, грабитель, защита, манна, помазанець, роджати, тук, унаслідувати, усмиряти, щедрити** – з Псалтиря; **безумство, верстати, жезл, лукавство, праведність, трепет** – з „Книги Іова”; **обув’я, овоц, уста** – з Євангелія; **виталище, волосяниця** – з оригінальних художніх творів.

Таким чином, можемо вважати, що саме завдяки церковнослов’янським, які здавна вкорінилися в українському мовному середовищі, П. Куліш та І. Пулюй створили досконалий текст конфесійного стилю, умотивований староукраїнською книжною традицією. Їхній переклад книг Святого Письма українською мовою заслуговує на те, щоб і самі церковнослов’янські, і контексти, в яких їх ужито, були відображені в українській лексикографії. Саме тому вважаємо за необхідне в подальшій лексикографічній практиці переглянути джерела тлумачного словника української мови й включити до них не лише переклади книг Святого Письма, а й оригінальні твори П. Куліша, як це свого часу було зроблено в „Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка.

Література

1. Гордієнко Наталія. Сучасна лексикографія як об’єкт лінгвістики. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/42872/07-Gordienko.pdf?sequence=1>

2. Жайворонок В. В. Лексикографічний опис етнокультурних концептів / В. В. Жайворонок // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. праць. Ч. 1: Вип. 3 / ред. кол.: В. В. Левицький, Л. І. Белехова, та ін. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – С. 204–207.
3. Мороз Т. В. Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – початку XX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / Т. В. Мороз. – Чернівці, 2007. – 20 с.
4. Федунівич-Швед О. Т. Внесок П. Кулиша у розвиток української літературної мови та продовження започаткованих ним традицій у перекладацькій практиці М. Лукаша / О. Т. Федунівич-Швед // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича: зб. наук. пр. Вип. 312–313: Слов’янська філологія / наук. ред. Б. І. Бунчук– Чернівці: Рута, 2008. – С. 297–308.
5. Kryslová Monika. Становлення української лінгвістичної термінології. Режим доступу: is.muni.cz/th/145360/ff_m/magisterskaprace.doc
- Умовні позначення текстових та лексикографічних джерел**
- 1 М, 2 М, 3 М, 4 М, 5 М** – Перва, Друга, Третя, Четверта, П’ята книга Мойсея // Сьвяте Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько-українською. – У Відні: Видання британського і заграничного біблійного товариства. – 1903. [Перевидано К.: Рада, 2000] – С. 1-206.
- Белей** – Белей Л. Словник старослов’янсько-український / Белей Л., Белей О. – Львів: Свічадо, 2001. – 329 с.
- Гамлет** – Шекспір В. Гамлет, принц датський / Переклад П. А. Кулиша; Передмова і пояснення І. Франка. – Львів: З друк. наук. т-ва ім. Шевченка, 1899. – 177 с.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови: [у 7 т. Т. 1: А-Г] / [редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.] – К.: Наук. думка, 1982. – 631 с.; Т. 2: Д-Копці. – К.: Наук. думка, 1985. – 570 с.; Т. 3: Кора-М. – К.: Наук. думка, 1989. – 550 с.; Т. 4: Н-П. – К.: Наук. думка, 2003. – 656 с.
- Єр** – Книга пророка Єремії // Сьвяте Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько-українською. – У Відні: Видання британського і заграничного біблійного товариства. – 1903. [Перевидано К.: Рада, 2000] – С. 656–711.
- Іс** – Книга пророка Ісаїї // Сьвяте Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько-українською. – У Відні: Видання британського і заграничного біблійного товариства. – 1903. [Перевидано К.: Рада, 2000] – С. 605–655.
- ЛБ** – Беринда П. Лексикон словеноросійський. – К., 1627 [надрук. з київського видання 1627 р. фотомех. способом] / [підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука]. – К.: Наук. думка, 1961. – 272 с.
- Пр** – Книга приповісток Соломонових // Сьвяте Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько-українською. – У Відні: Видання британського і заграничного біблійного товариства. – 1903. [перевидано: К.: Рада, 2000] – С. 570–593.
- Пс** – Пулюй І. Молитовник. Псалтир. / за заг. ред. проф. В. Шендеровського. – К.: Рада, 1997. – 271 с.
- Сл. Гр.** – Грінченко Б. Д. Словарь української мови [у 4-х т.]. – К., 1907-1909 (Перевидано фотоспособом. – К., 1958).
- ССРЛЯ** – Словарь современного русского литературного языка: [у 16 т.]. – Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1951.
- СУМ** – Словник української мови. [у 11-ти т.]. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
- Фасмер** – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: [у 4 т.]. / [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева]. – М.: Изд-во „Прогресс”, 1964.

В статтє проанализированы иллюстративные контексты из оригинального и переводного наследия П. Кулиша, что наводятся в Словаре Гринченко к церковнослов’янизмам, употребляемым в украинских переводах книг Святого Писания П. Кулиша – И. Пулюя. Отдельно рассматривается проблема последовательности относительно представления языкового опыта Кулиша в последующей украинской лексикографии.

Ключевые слова: церковнослов’янизми, П. Кулиш, Словарь Гринченко.

In the article is analysed the illustrated contextes of original and translated legacy by P. Kulish, that are pointed in dictionary of Grinchenko to Church Slavismes, which are used in the translations into Ukrainian of Holy Scripts by P. Kulish – I. Pulyui. It is analysed a problem of following in relation to presentation of linguistic experience by P. Kulish in subsequent Ukrainian lexicography.

Key words: Church Slavismes, P. Kulish, dictionary of Grinchenko